

K DISKUSI O ÚLOZE PRAXE V PROCESU POZNÁNÍ¹

Před jistou dobou proběhla v Sovětském svazu diskuse filosofických pracovníků o tom, jakou úlohu má praxe v poznání.² Byla podnícena článkem M. N. Rutkeviče „K otázce úlohy praxe v procesu poznání.“ V diskusi šlo hlavně o problém pojmu praxe a o to, zda je praxe součástí a stupeň poznání. Týmiž otázkami se zabývá i můj článek navazující na tuto diskusi.

Rutkevič ve zmíněné stati v nesouhlase s běžným názorem tvrdí, že praxe není stupeň poznání. Hlavní argumenty, které uvádí pro svou thesei, jsou tyto: Praxe je materiální činnost lidí a nelze ji zahrnovat do sféry poznání, do oblasti ideální činnosti lidí. Praxi tedy nelze pokládat za součást poznání. Není-li praxe součástí poznání, nemůže být ani jeho stupněm.³ (Stupněm poznání se tu míní jeho určitá relativně samostatná etapa.)⁴

Dříve než pojednáme o tom, zda praxe je, či není součástí poznání a zda je jeho stupeň či ne, je třeba probrat otázku, co rozumíme praxí. Rutkevič píše: „Praxe je ... *materiální činnost lidí*, kterou lidé materiálně mění okolní svět, na rozdíl od duševní, teoretické činnosti, která sama o sobě, bez praxe změnit svět nemůže.“⁵ V tomto a jen v tomto smyslu se užívá termínu »praxe« v všech dílech klasiků marxismu-leninismu.⁶ Je zřejmé, že základem pro odlišení teoretické činnosti člověka⁷ od praxe je tu Rutkevičovi marxistické pojetí gnoseologického protikladu mezi hmotou a vědomím. Rutkevič má nesporně pravdu v tom, že materiální zasahování lidí do objektivní skutečnosti, kterým materiálně mění okolní svět, je nutno odlišovat od jejich duševní, teoretické činnosti. Oba tyto druhy činnosti nelze zaměňovat nebo směšovat. Není oprávněno zaměňovat nebo směšovat hmotnou vnější skutečnost a její odraz — vědomí. Nesmíme tedy také zaměňovat nebo směšovat vnější hmotné zasahování do objektivní reality s odrazem této reality v lidském mozku — s vědomím. Jde tu však o to, zda toto materiální zasahování lze ztotožnit s praxí v jejím materialistickém pojetí. Háček je v tom, že lidská praxe je charakterisována tím, že je to vědomá činnost (ostatně sám Rutkevič na tuto skutečnost na jiném místě v citovaném článku poukazuje,⁸ přesto však k ní nepřihlíží v uvedeném výměru praxe, kde praxi definuje odlišením od duševní, teoretické činnosti). Vezměme jen takovou základní součást lidské praxe, jakou je výroba. Výroba ať průmyslová, řemeslná nebo zemědělská představuje materiální činnost lidí, kterou lidé materiálně mění okolní svět. Jde však o nějakou pouze hmotnou činnost? Povšimněme si toho, jak probíhají pracovní úkony továrního dělníka u stroje. Zde vystupuje rys materiálnosti praxe obzvláště do popředí. Avšak pracovní pohyby dělníka — zejména v socialistické společnosti, kdy se stává vědomým zlepšovatelem své práce — zdaleka nejsou nějaká bezmyšlenkovitá činnost. Jeho pracovní úkony nutně vyžadují i napětí vůle, saustředění pozornosti atp. Pěkně věc líčí — v poněkud jiné souvislosti — sám Rutkevič v knize „Praxe jako základ poznání a kritérium pravdy“ na příkladě práce soustružníka: „Soustružník obrábějící na soustruhu kus oceli a měnící jej na příklad v hřídel náležitého průměru získává během pracovního procesu jisté smyslové vjemy. Dělníkovo oko vnímá zahřátí nože zároveň s tím, že je tu možnost, aby se nůž přehřál, ztratil tvrdost a musel být vyměněn; ruční kolečko suportu se ovládá rukou tak, aby se otáčelo přesně tou rychlostí, kterou vyžadují technické podmínky při soustružení hřídele atd. V kterémkoli smyslovém vjemu člověka nalézáme myšlení, a nejen »myšlení vůbec«, ale především myšlení, které si klade zcela určité cíle, myšlení zahrnuté v praxi, které určuje *zaměření* vjemu, které nutí pozorovat jedno a nedbat jiného, podle toho, jaký byl úkol, k jehož splnění bylo zmobilisováno myšlení, vůle, pozornost a dělníkovy smysly.“⁹ Tato a podobná fakta dokazují, že materiální činnost při výrobě tvoří jednotu s činností vědomou (vnímáním, myšlením, volnými pochody atd.), že tuto materiální činnost nelze chápat izolovaně od vědomé. Co platí o výrobě, platí nepochybně i o ostatních druzích praxe. Praxe je vždy činnost vědomá. Praxe je lidská činnost a pro lidskou činnost je charakteristická její cšvědinnost, zaměření na vědomé měnění skutečnosti. Tento znak lidské činnosti zdůrazňují klasické marxismu-leninismu.¹⁰ Praxi v marxistickém pojetí nelze omezit na materiální činnost, jak to v citované definici dělá Rutkevič.

V jednom je však Rutkevičova definice praxe pravdivá. O praxi jsme oprávněni hovořit jen tam, kde jde o hmotné měnění objektivní skutečnosti hmotným zasahováním člověka (je to ovšem, jak bylo řečeno, vždycky vědomě zaměřené zasahování). O takové činnosti člověka, kde hmotné měnění materiální skutečnosti chybí, nelze mluvit jako o praxi v přesném, marxistickém slova smyslu. Materiální, objektivně reálná stránka praxe je pro praxi nezbytná a podstatně důležitá. Bez přihlednutí k tomuto prvku praxe by vůbec nebylo možno určit základní charakteristický znak marxistické filosofie. Klasikové marxismu-leninismu zdůrazňují tuto stránku praxe zejména tehdy, když kritizují předmarxovský materialismus pro jeho nazíravost a idealismus pro jeho abstraktní chápání aktivity lidské činnosti a proti oběma vyzdvihují to, co je v marxistické filosofii nejlhavnější, totiž její zaměření na aktivní, revoluční přetváření světa.¹¹ Jsou ještě další důvody k tomu, abychom tuto stránku zahrnovali do praxe v jejím marxistickém pojetí. Kdybychom např. neuznali tento materiální prvek praxe, zasahování do objektivní skutečnosti, za neodělitelnou součást každé praktické činnosti, neměli bychom oprávněni hovořit o praxi jako o marxistickém, vědeckém, objektivním kritériu pravdy. Moment vědomí v praxi, počítaje v to i poznání (tj., poznávání objektivní skutečnosti v praktické činnosti, porovnávání myšlenky, kterou si praxí ověřujeme, s praktickými výsledky, jichž dosahujeme atp.), představuje subjektivní odraz objektivní reality. Protože je to *subjektivní odraz* předmětné skutečnosti, nemůže tento moment praxe zaručit jistotu o tom, zda nebo do jaké míry je náš poznatek, který praxí prověřujeme, pravdivý nebo nepravdivý. Hmotným zasahováním do vnější skutečnosti, to jest, svou materiální, *objektivně reálnou* stránkou překračuje však praxe rámec subjektivní sféry. Právě proto může praxe tuto jistotu dát. Právě proto, že má tuto stránku, je také pádným vyvrácením pomyslů idealistické filosofie i agnostických názorů. Samy teoretické důkazy tu nepostačují. „Ze nestačí jen argumenty a sylogismy, aby byl vyvrácen idealismus, že zde neběží o teoretické argumenty,“¹² je podle Lenina, názor moderního materialismu. Avšak, jak rovněž uvádí Lenin, kritérium praxe „... je tak určité, že vede nesmiřitelný boj se všemi druhy idealismu a agnosticismu“¹³

Praxe má nutně objektivně reálnou stránku. Praxe je však vždy zároveň činnost vědomá. Obě tyto znaky je třeba uvést v definici praxe. Praxe je *vědomě řízená materiální zasahování člověka do objektivní skutečnosti* — do přírodních i společenských jevů.

Připomeňme, že z uznávání obou zmíněných prvků praxe, prvku objektivně reálného i prvku ideálního, není možno dělat závěr, že mezi teorií a praxí není rozdíl, že teorie je totožná s praxí. Fakt, že nutnou stránkou praxe je teoretická činnost, je bezpochyby jeden z důkazů toho, že praxe a teorie spolu tvoří jednotu. Jde však o jednotu, nikoli o totožnost. Praxe se jasně odlišuje od teorie svou objektivně reálnou stránkou. Tu teorie nemá. Na druhé straně teorie se neomezuje na onu teoretickou činnost, která je momentem praktického jednání. Teorii a praxi nelze tedy spolu směřovat. Mezi teorií a praxí není ovšem ostrá hranice, protože praxe má prvek teorie. Tato neostrá hranice není však důvodem k popírání relativní samostatnosti teorie. Ale o relativní samostatnosti teorie povíme něco teprve v pozdějším výkladu.

Nyní pojednejme alespoň stručně o tom, co podle našeho názoru patří do praxe. Praxi rozumíme všechna odvětví výrobní činnosti, dále, pokud jde o hospodářský život společnosti, dopravu, obchod; významnou součástí praxe je třídní boj v nejrůznějších formách; dále je do praxe třeba počítat výchovu, objektivaci uměleckých děl i každodenní běžnou praxi, jako oblékání, jídlo a pod. a vůbec všechny druhy lidské činnosti, kterou člověk něco mění v objektivní skutečnosti.¹⁴ Do praxe patří i vědecký experiment, kdy navozujeme jev z jeho vlastních podmínek. Ostatně, pokud jde o zasahování do předmětné skutečnosti, shoduje se takový experiment v podstatě s výrobou. V obou případech uskutečňujeme objektivní možnosti, které jsou dány ve vlastnostech věcí a zákonitostech, jimiž se řídí. Rozdíl je zde v účelu obojího. Je-li účelem experimentu poznání, je cílem výroby užívání zhotoveného předmětu.

Když jsme uvedli to, co rozumíme praxí, vraťme se k otázce, zda praxe je součástí poznání. Rutkevič ve svém prvním diskusním příspěvku uvádí, že praxe není součástí poznání. Přitom však plně uznává, že praxe je základ a cíl poznání i kritérium pravdy. Rutkevič nadto podává ve svých pracích velmi jasný a přesvědčivý výklad, proč je praxe základ poznání.¹⁵ Jestliže Rutkevič bez jakýchkoli výhrad přiznává, že praxe je základ i kritérium poznání, nelze jej nijak obviňovat z toho, že podrobuje revisi tyto ústřední a nesporné poučky marxistické filosofie. Přesto však nelze souhlasit s jeho výrokem, že praxe není součástí poznání. Tento výrok nejen neobstojí, ale je-li vzat izolovaně od ostatních Rutkevičových názorů, může být i interpretován ve smyslu takové revise. Jak již bylo řečeno, praxi nelze omezovat na subjektivní odrážení objektivní skutečnosti. Svou objektivně reálnou stránkou překračuje praxe rámec subjektivního odrážení objektivní reality. Protože praxe má objektivně reálnou stránku, nelze praxi jako celek považovat

že součástí poznání, subjektivního odrážení předmětné skutečnosti. Přesto však je praxe všemi svými stránkami součástí poznání. Je totiž třeba rozeznávat dvojitý význam slova poznání: poznání ve smyslu subjektivního odrážení objektivní reality a poznání jakožto celou cestu poznání v její úhrnnosti, celý složitý proces poznávání, jehož nejzákladnější součástí je lidské měnění okolního prostředí. A součástí tohoto procesu je i ověřování poznatků praxí. Poznáním v prvé, užším slova smyslu, to jest, subjektivním odrážením objektivní skutečnosti, se proces poznání nevyčerpává. Kdybychom poznávací proces neoprávněně redukovali na subjektivní odrážení objektivní reality, vedlo by to nutně k nesprávnému pohledu na poznávací proces jako na pouhý vývoj teorie. Uzavírali bychom si tím rovněž cestu k vědeckému vysvětlení specifčnosti lidského vědomí i k pravdivému výkladu povahy lidských poznatků. Vždyť lidé mohou vědomě odrážet objektivní realitu, dosahovat svého, lidského poznání (kvalitativně odlišného a podstatně vyššího, než je zvířecí odrážení prostředí) a získávat jistotu o tom, zda jejich poznatky jsou pravdivé, jedině proto, že clevědomě mění okolní svět. Clevědomě přetváření hmotné skutečnosti není nějaká vnější (byť nutná) podmínka procesu poznání, izolovatelná od tohoto procesu, nýbrž přímo jeho základní součástí. Konstatování tohoto faktu patří ke stěžejním poučkám marxistické gnoseologie. Rutkevič má ve skutečnosti tentýž názor. Ve svém druhém diskusním příspěvku uvádí na pravou míru svou formulaci, že je nesprávné „zahrnovat praxi do sféry poznání jako část v celek“. Jak objasňuje, chtěl tím říci, že praxi nelze nechat rozplynout v poznání a naopak poznání v praxi v soulahu se svou koncepcí, že praxi a teorii nutno rozlišovat a neplést je navzájem. Formulace nemá být chápána „jako odmítání vzájemného pronikání praxe a poznání, jako odmítání jejich vzájemného zahrnutí v tomto druhém smyslu“.¹⁶ V dalším výkladu Rutkevič zdůrazňuje, že „praxe vystupuje jako základ smyslového poznání bezprostředně, to znamená, že naše vjemy vznikají v samém procesu praktického působení na objektivní svět. A právě to znamená, že praxe je bezprostředně zahrnuta« do poznání na tomto jeho stupni. Pokud jde o abstraktní myšlení, vystupuje praxe jako základ zprostředkovaným způsobem. Avšak i v procesu abstraktního myšlení obracíme se neustále k faktům, k praxi ... To znamená, že se praxe a poznání ... neustále prolétají a jsou v tomto smyslu vzájemně »zahrnuty«, a to tak, že praxe určuje poznání, že je ve vztahu k poznání prvotní“.¹⁷ Kořen sporu o tom, zda je praxe součástí poznání, není tu, jak vidíme, ve věcné názorové neshodě, nýbrž v nepřesném vyjádření.

A nyní přejdeme k dalšímu problému. Uznáváme-li praxi za součást celkového procesu poznávání jako základ tohoto procesu a kritérium pravdy, neodpovídáme tím ještě na otázku, zda praxe je stupeň poznání. Tuto otázku je třeba řešit zvlášť.

Za stupeň poznání pokládá praxi (resp. ověřování poznatků praxí) shodně s řadou účastníků diskuse¹⁸ většina soudobých marxistických filosofických pracovníků. Na příklad autoři díla „Stručný filosofický slovník“ v heslu „Poznání“ píší: „Praktické ověřování znalostí je nejvyšší stupeň procesu poznání ...“¹⁹ Jako stupeň poznání chápe praxi také např. A. V. Vostrikov ve stati „Poznatelnost světa a jeho zákonitost“.²⁰ Podle V. M. Podosetníka je ověřování získané pravdy praxí stupeň procesu poznání.²¹ Redakce časopisu Voprosy filosofii zastává v závěru diskuse o úloze praxe v procesu poznání názor, že prověrka poznatků praxí je stupeň procesu poznání, k němuž tento proces zákonitě dospívá.²² Mínení, že praxe je stupeň procesu poznání, převládá v sovětských pracích o marxistické gnoseologii; totéž mínení je běžné i u našich filosofických pracovníků. Jsou ovšem i zastánci opačného stanoviska. Patří k nim Rutkevič i jiní. S Rutkevičem se shodují autoři učebnice „Dialektický materialismus (za redakce akademika G. F. Alexandrova)“ v tom, že praxi neoznačují za stupeň poznání. Kdo má tedy pravdu? Prozkoumejme argumenty pro názor, že praxe je stupeň poznání.

Hlavní důvody, které jsou uváděny pro toto hledisko, lze shrnout takto: 1. Proces poznání se nezastavuje u abstraktního myšlení, nýbrž pokračuje dále. Na teoretické myšlení zákonitě navazuje praxe, uplatnění poznatků v praxi, protože praxe nutně využívá teoretických poznatků. 2. Při uplatnění v praxi se teoretické poznatky ověřují a v tomto ověřování se získává jistota, zda nebo do jaké míry byly teoretické závěry pravdivé. 3. Uplatnění poznatků v praxi obvykle také napomáhá dalšímu rozvoji poznání — napomáhá prohloubit, zpřesnit, učinit úplnějším poznání, kterého dosáhlo teoretické bádání předtím, než došlo k praktickému ověření.

Tažme se, zda tyto argumenty obstojí. Je nesporné, že na abstraktní myšlení zákonitě navazuje praxe. To plně dosvědčuje historie vědy. Je rovněž nepochybné, že praxe využívá teoretických poznatků, protože bez nich nemůže být (i když tyto poznatky jsou někdy nedokonalé, jako je tomu na příklad v počátcích vývoje lidské společnosti). I ostatní argumenty jsou samy o sobě zajisté pravdivé. Jde však o to, zda také zdůvodňují thési, že praxe je stupeň poznání. Nelze to říci o posledních dvou. Fakt, že prověrka poznatků praxí dává bezpečnou jistotu poznání, nedokazuje, že praxe je stupeň poznání. Nedokazuje to

proto, že ověřování teoretického závěru praxí se může dít v jistých případech dříve, než byl tento závěr formulován.²³ Na příklad marxistický poznatek, že dělnické hnutí, je-li ponecháno svému živelnému vývoji, nedospěje k vyšší než trade-unionistické formě třídního boje, není potvrzován praxí jen dodatečně, po své formulaci, nýbrž byl již tehdy, když byl marxismem zjištěn, prověřen praxí, bojem dělnické třídy. Fakt, že prověrka praxí poskytuje bezpečnou jistotu poznání, dokazuje, že praxe je vědecké kritérium pravdy. Toto kritérium se však nedostává ke slovu jen při uplatňování teorie v praxi (jak tomu obvykle bývá), ale v určitých případech v jistém smyslu i předem, před formulováním teoretického poznatku.

Povšimněme si nyní třetího argumentu z našeho výčtu důvodů, uváděných na obhajobu these, že praxe je stupeň poznání. Je nesporně pravda, že při aplikaci poznatků v praxi se poznání obvykle zpřesňuje, prohlubuje a stává úplnější. To nepochybně svědčí o tom, že praxe je hybnou pákou rozvoje poznání, že jako základ poznání je hnací silou jeho pokroku; nedokazuje to však, že praxe je stupeň poznání.

Abychom obhájili tvrzení, že praxe je stupeň poznání, je třeba poukázat na to, že praxe je další etapou procesu poznání jako celku, následujícího po etapě teorie. První argument z našeho výčtu je jistý krok k zdůvodnění these, o níž nám jde, i když sám k tomu nestačí. Abychom ospravedlnili myšlenku, že praxe je stupeň poznání, nepostačí dovolávat se toho, že praxe zákonitě navazuje na teorii a že ji nutně potřebuje. Je nezbytné uvést i další argument, který je při rozboru našeho problému autory vesměs opomíjen, totiž to, že teorie tvoří v jednotě teorie a praxe relativně samostatnou oblast. Kdyby tomu tak nebylo, kdyby neexistovala relativní samostatnost teorie, kdyby teorie byla jen pouhým bezprostředním doprovodem praxe, nemělo by smyslu mluvit o praxi jako o stupni procesu poznání. Relativní samostatnost teorie spočívá v předávání a v hromadění teoretických poznatků a na vyšším stupni vývoje společnosti, kdy již existuje vědecké poznání, i v tom, že poznání vědy směřuje k ucelenosti teorie, což se projevuje na příklad tím, že teorie si klade některé své dílčí problémy, dosud praxí nevytyčené, že tam, kde dosud nejsou dostatečně poznána fakta, doplňuje svoje poznání hypothesami atp. Právě tato relativní samostatnost teorie spolu se skutečností, že praxe nemůže být bez teoretických poznatků (ať už více nebo méně dokonalých), odůvodňuje these, že praxe je jistá relativně samostatná etapa procesu poznání jako celku, navazující na etapu teoretické činnosti. (Praxi však nepokládáme za *třetí* stupeň poznání — v poměru k živému nazírání jako stupni prvnímu a abstraktnímu myšlení jako stupni druhému —, jak bývá často chápána. Mezi praxí na jedné straně a živým nazíráním a abstraktním myšlením na straně druhé je vztah jiného druhu než mezi živým nazíráním a abstraktním myšlením. V polemice proti Podosestnikovi Rutkevič právem namítá, že při tomto třístupňovém pojetí jsou „stupně — obrazně řečeno — vzaty z různých »žebříků«.“²⁴

Je třeba poznamenat, že praxe není jen stupeň procesu poznání, že je zároveň, a to v první řadě, jeho základem a že samostatnost teorie je relativní, že teorie má konec konců vždy základ v praxi. Je tomu tak proto, že praxe je hlavní hybná síla poznání, která mu dává smysl, klade mu nejzásadnější problémy a poskytuje mu i mnohé a mnohé další důležité podněty ke zkoumání. Je tomu tak i proto, že (aspoň pokud jde o vyšší stadium vývoje společnosti) výroba, která je hlavní součástí praxe, vyzbrojuje badatele technickými pomůckami, což má pro poznání nesmírný význam atp. Praxe má v poměru k teorii i když s ní tvoří jednotu, ve vývoji poznání vždy základnější úlohu. Pokud jde o vztah vědy a techniky, hovoří o této úloze velmi názorně Engels: „... Je-li technika ... z velké části závislá na stavu vědy, je věda ještě v mnohem větší míře závislá na *stavu a potřebách* techniky. Má-li společnost technickou potřebu, pohání to rozvoj vědy více než deset universit...“²⁵

Věnujme pozornost ještě jedné otázce. K zdůvodňování hlediska, že praxe je stupeň poznání, se často uvádí, že jen poznatek prověřený praxí je pravdivý. Prověrka praxí se při tom chápe jako nutný stupeň na cestě k dosažení pravdy. Takové názory nezřídka slyšíme v projevech našich filosofických pracovníků (při nedostatku našich původních prací z marxistické gnoseologie nemáme pohříchu možnost podobné myšlenky citovat). Ti, kdo pokládají za pravdivé toliko poznatky ověřené praxí, neoprávněně zužují pojem pravdy. Definici bezpečně dokázané pravdy vydávají za definici pravdy vůbec. Podle takové koncepce pravdy by na příklad názor, že myšlení závisí na činnosti mozku, vyslovený již ve starověku, byl po mnohá staletí nepravdivý a teprve s experimentálními výzkumy novodobé fyziologie vyšší nervové činnosti se stal pravdivým. Autoři zmíněné definice pravdy zřejmě mlčky zameňují hypotetičnost s nepravdivostí a bezpečnou jistotu poznání s objektivností pravdy. Důkazů, přivádějících takový výměr pravdy ad absurdum, by bylo možno uvést řadu. Na příklad i Leninova teorie o možnosti vítězství socialismu v jedné odděleně vzaté zemi, tak nesmírně důležitá v marxistickém učení, by se stala

pravdivou teprve s vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce a s vybudováním socialismu v Sovětském svazu, kdežto předtím by byla nepravdivá. Ve skutečnosti ověření praxí nedodává poznatkům, jichž bylo dosaženo, pravdivosti, adekvátní shody myšlenky se vztahy v objektivní realitě. Právě tak se nepravdivý názor nestává nepravdivým teprve tehdy, když je vyvrácen praxí. Kritérium praxe neurčuje, nýbrž pouze ověřuje shodu, míru shody nebo neshodu poznatku s objektivní skutečností. Přesto však má kritérium praxe velmi podstatnou úlohu v poznání. O tom však byla zmínka již dříve.

Stoupenci názoru, že jen poznání ověřené praxí je pravdivé, odvolávají se na Leninův výrok: „Od živého nazírání k abstraktnímu myšlení a od něho k praxi — taková je dialektická cesta poznání *pravdy*, poznání objektivní reality.“²⁶ Avšak, hledající oporu pro své tvrzení u Lenina, vykládají si tento citát libovolně a nepřihlížejí k ostatním Leninovým výrokům o pravdě a praxi. Řada míst v Leninově „Materialismu a empiriokriticizmu“ dokazuje, že Leninovy názory jsou přímo opačné než mínění těchto autorů. V polemice s Bogdanovem o otázce, v čem je objektivita pravdy, definuje Lenin objektivní pravdu jako takový obsah lidských představ, který nezávisí na subjektu, který nezávisí ani na člověku, ani na lidstvu.²⁷ Lenin tedy neuvádí v definici pravdy jako její znak prověřenost praxí. Nejen však to, na témž místě při kritice Bogdanových idealistických názorů na pravdu Lenin ostře odmítá Bogdanovo směšování otázky objektivnosti pravdy s otázkou kritéria pravdy a píše, že o kritériu pravdy „je třeba mluvit zvlášť a nesměšovat tuto otázku s otázkou o tom, *existuje-li objektivní pravda*“.²⁸ Bylo by možno citovat ještě jiná místa, která rovněž jako tato místa svědčí o tom, že Leninovy názory na vztah pravdy a praxe jsou pravý opak mínění těch, kdo soudí, že bez prověření praxí nemůže být poznatek pravdivý.²⁹ Jejich tvrzení je nesprávné a Lenina se dovolávají neprávem. These, že jen poznání prověřené praxí je pravdivé, neobstojí a nemůže být důkazem myšlenky, že praxe je stupeň poznání. Argumenty k zdůvodnění této myšlenky je, jak bylo ukázáno, třeba hledat jinde.

V závěru chceme zdůraznit, že Rutkevičova stať je i při některých nedostatcích, o nichž jsme hovořili (nepřesný výměr praxe, nesprávná formulace, že praxe není součástí poznání, odmítnutí názoru, že praxe je stupeň procesu poznání), velkou cennou podnět k vyřešení mnoha nejasností týkajících se otázky úlohy praxe v poznání. O tom svědčí především výsledky sovětské diskuse, která byla Rutkevičovým článkem vyvolána. Rutkevičův článek i sovětská diskuse o něm ukázala, že je třeba rozpracovávat otázky marxistické teorie poznání.³⁰ Tento požadavek je aktuální zejména u nás, neboť nemáme téměř žádné původní práce o této problematice.

Př o z n á m k y

¹ Předneseno na schůzi katedry dialektického a historického materialismu 15. května 1955.

² Viz články v časopisu *Voprosy filosofii*: M. N. Rutkevič, K voprosu o roli praktiki v processe poznaniya (1954, 3, str. 34—45; česky v čas. Sovětská věda — Filosofie, Praha 1954, 6, str. 621—629), V. M. Podosejnik, K voprosu o stupenjach processa poznaniya istiny (1954, 5, str. 77—81; česky v čas. Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 2, str. 209—212), G. S., O roli praktiki v processe poznaniya (1955, 1, str. 139—149; česky v čas. Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 413—422). V posledním článku jsou stručně výtahy z diskusních příspěvků, které časopisu *Voprosy filosofii* poslali tito sovětské filosofické pracovníci: M. Demidov, S. J. Miturin, A. I. Višněvskij, A. Z. Gucol, P. A. Krylov, V. V. Šaronov, L. N. Kogan, G. N. Sadovskij, P. I. Levašev, B. Ch. Juldašbajev, F. N. Rekunov, I. D. Andrejev a V. I. Malcev; dále tato stať obsahuje druhý diskusní příspěvek Rutkeviče, v kterém odpovídá na kritické výtky Podosejnikovy a objasňuje některé své názory, a závěr diskuse, který provedla redakce časopisu *Voprosy filosofii*.

³ Viz M. N. Rutkevič, K otázce úlohy praxe v processe poznání, Sov. věda — Filosofie, Praha 1954, 6, str. 625.

⁴ Viz druhý diskusní příspěvek M. N. Rutkeviče, Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 417.

⁵ S Rutkevičovým výměrem praxe nesouhlasí např. S. J. Miturin, A. I. Višněvskij a G. N. Sadovskij. Redakce čas. *Voprosy filosofii* v podstatě uznává Rutkevičovo vymezení rozdílu mezi teorií a praxí, avšak — a to rozhodně právem — odmítá závěr, že se poznání a praxe nemožou při své kvalitativní odlišnosti prolínat (viz Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 420—421).

⁶ M. N. Rutkevič, K otázce úlohy praxe v processe poznání, Sov. věda — Filosofie, Praha 1954, 6, str. 623.

⁷ Termínu „teoretická činnost“ tu užíváme shodně s Rutkevičem v širokém slova smyslu pro označení jakékoli ideální poznávací činnosti člověka.

⁸ Viz M. N. Rutkevič, K otázce úlohy praxe v procesu poznání, Sov. věda — Filosofie, Praha 1954, 6, str. 624.

⁹ M. N. Rutkevič, Praxe jako základ poznání a kritérium pravdy, SNPL, Praha 1954, str. 89.

¹⁰ Viz K. Marx, Kapitál, sv. I, SNPL, Praha 1953, str. 197, B. Engels, Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie (K. Marx—B. Engels, Vybrané spisy, sv. II, Svoboda, Praha 1950, str. 392), B. Engels, Dialektika přírody, Svoboda, Praha 1952, str. 151.

¹¹ Viz K. Marx, These o Feuerbachovi (K. Marx—B. Engels, Vybrané spisy, sv. II, Svoboda, Praha 1950, str. 420, 421, 422—423), V. I. Lenin, K. Marx—B. Engels, Tři zdroje a tři součásti marxismu, Svoboda, Praha 1949, str. 15.

¹² V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda, Praha 1952, str. 22. Viz též K. Marx, These o Feuerbachovi (K. Marx—B. Engels, Vybrané spisy, sv. II, Svoboda, Praha 1950, str. 420—421, 422).

¹³ V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda, Praha 1952, str. 127.

¹⁴ K utváření způsobů jednání lidí vlivem výchovného působení společnosti dochází ovšem nikoli přímo, nýbrž prostřednictvím vědomé sféry. Materiální zásah do objektivní skutečnosti — přeměna chování lidí — se tu děje zprostředkovaně, na základě přesvědčování o věci, na základě formování charakterových vlastností, světového názoru jako ústředního motivu jednání, atp.

¹⁵ Viz např. M. N. Rutkevič, Praxe jako základ poznání a kritérium pravdy, SNPL, Praha 1954, str. 84—94 aj.

¹⁶ G. S., O úloze praxe v procesu poznání, Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 418.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Z diskutujících považuje praxi za stupeň poznání V. M. Podosetnik, A. Z. Gučol, P. A. Krylov, P. I. Levašev, V. I. Malcev. Opačný názor zastávají nebo se k němu přiklání: F. N. Rekunov, V. V. Šaronov, G. N. Sadovskij, I. D. Andrejev. Redakce čas. *Voprosy filosofii* říká, že „praktická prověrka znalostí, prověrka teoretických teorií kritériem praxe je bezpodmínečně částí, momentem, a to *nejdůležitějším* a *nejvyšším* momentem celého procesu poznání“ (Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 421).

¹⁹ *Stručný filosofický slovník*. Za redakce M. Rozentala a P. Judina, SNPL, Praha 1955, str. 393.

²⁰ Viz A. V. Vostrikov, Poznatelnost světa a jeho zákonitost, Praha 1953, str. 19.

²¹ Viz V. M. Podosetnik, K otázce stupňů poznání pravdy, Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 2, str. 210.

²² Viz G. S., O úloze praxe v procesu poznání. Závěr redakce, Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 419.

²³ Na to právem poukazuje Rutkevič v polemice proti Podosetnikovi (viz Sov. věda — Filosofie, Praha 1955, 4, str. 417).

²⁴ Viz tamtéž.

²⁵ K. Marx—B. Engels, Vybrané dopisy, Svoboda, Praha 1952, str. 420.

²⁶ V. I. Lenin, Filosofické sešity, SNPL, Praha 1953, str. 140.

²⁷ Viz V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda, Praha 1952, str. 108.

²⁸ V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda, Praha 1952, str. 108.

²⁹ Viz tamtéž, str. 123, 155 aj.

³⁰ To také zdůrazňuje redakce čas. *Voprosy filosofii* v závěru diskuse.